

Mintaqada maxsus iqtisodiy zonani tashkil etish maqsadlari va asosiy xususiyatlari

Turayev, Sarvar

Цели и основные особенности создания особой экономической зоны в регионе

Тураев, Сарвар

Objectives and main features of establishing a special economic zone in the region

Turaev, Sarvar

Received: January 12, 2024   Revised: January 15, 2024   Accepted: January 25, 2024   Published Online: April 01, 2024

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etishning asosiy maqsad va vazifalari bo'yicha mahaliy va xorij investitsiyalarini jalb etish orqali hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonlari bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar keltirilgan. Shuningdek, mintaqalarda maxsus iqtisodiy zonani tashkil etish maqsadlari va asosiy xususiyatlarini asoslab berish va amaliyotga qo'llashning uslubiy ta'minotini yaxshilashga qaratilgan masalalar yoritilgan. "Maxsus iqtisodiy zonalar – cheklangan hududlar, shaharlar, dengiz va aviatsion portlar bo'lib, ularda tashqi savdo, umumiqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnik va ilmiy-texnologik masalalari yechimiga ko'maklashadigan, milliy va xorijiy tadbirkorlar uchun maxsus imtiyozli iqtisodiy sharoitlar amal qiladi. maxsus iqtisodiy zonalar davlatni iqtisodiy barqarorligi, ijtimoiy farovonligini ta'minlash doirasida: iqtisodiy, innovatsion, resurs, tashkiliy va ijtimoiy funksiyalarni amalga oshiradi. Maxsus iqtisodiy zona funksiyalari doimiylik tavsifiga ega bo'lgan holda, iste'molchilar uchun tovar va xizmatlar ishlab chiqarish, yangi g'oya, yangi vosita, omil va texnologiyalarni shakllantirish, resurs va ishlab chiqarish omillaridan oqilona va samarali birlashtirish, taktik va strategik maqsadlarni amalga oshiradi. Maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish esa jamiyatda tadbirkorlarni ko'payishi, ish joylarni tashkil etilishi, ishchilar turmush darajasi va ijtimoiy holatini yaxshilanishiga xizmat qiladi. Ushbu masalalar maqolada o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: maxsus iqtisodiy zona, erkin iqtisodiy zona, hududlar, resurslar, YAIM, samaradorlik, loyihalar, investitsiya, tadbirkorlik, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot.

Аннотация: В данной статье представлены научно обоснованные предложения и рекомендации по процессам социально-экономического развития регионов путем привлечения местных и иностранных инвестиций по основным целям и задачам создания специальных экономических зон. Также были освещены вопросы, направленные на совершенствование методического обеспечения реализации и обоснование целей и основных особенностей создания особой экономической зоны в регионах. "Специальные экономические зоны - это ограниченные территории, города, морские и воздушные порты, где применяются специальные льготные экономические условия для отечественных и иностранных предпринимателей, способствующие решению

внешнеторговых, общеэкономических, социальных, научно-технических и научно-технологических вопросов. специальные экономические зоны выполняют экономические, инновационные, ресурсные, организационные и социальные функции в рамках обеспечения экономической стабильности и социального благополучия государства. Функции специальной экономической зоны имеют характеристики непрерывности, производства товаров и услуг для потребителей, формирования новых идей, новых инструментов, факторов и технологий, рациональной и эффективной интеграции ресурсов и факторов производства, реализации тактических мер. и стратегические цели. Создание специальных экономических зон служит увеличению числа предпринимателей в обществе, созданию рабочих мест, повышению уровня жизни и социального статуса работников. Эти вопросы отражены в статье.

Ключевые слова: особая экономическая зона, свободная экономическая зона, регионы, ресурсы, ВВП, эффективность, проекты, инвестиции, предпринимательство, социально-экономическое развитие.

Annotation: This article presents scientifically based proposals and recommendations on the processes of socio-economic development of regions by attracting local and foreign investments on the main goals and objectives of creating special economic zones. Issues aimed at improving methodological support for implementation and justifying the goals and main features of creating a special economic zone in the regions were also covered. "Special economic zones are limited territories, cities, sea and air ports, where special preferential economic conditions are applied for domestic and foreign entrepreneurs, facilitating the solution of foreign trade, general economic, social, scientific, technical and scientific-technological issues. Special economic zones carry out economic, innovative, resource, organizational and social functions within the framework of ensuring economic stability and social well-being of the state. The functions of the special economic zone have the characteristics of continuity, production of goods and services for consumers, the formation of new ideas, new tools, factors and technologies, rational and effective integration of resources and factors of production, implementation of tactical measures and strategic goals. The creation of special economic zones serves to increase the number of entrepreneurs in society, create jobs, improve the standard of living and social status of workers. These questions are reflected in the article.

Keywords: special economic zone, free economic zone, regions, resources, GDP, efficiency, projects, investment, entrepreneurship, socio.

KIRISH

Maxsus iqtisodiy hududlar dunyoning ko'plab davlatlarida keng yoyilgan. XX asrning oxirlarida dunyoda turli xildagi 4 mingdan ortiq maxsus iqtisodiy hududlar mavjud edi. G'arb mutaxassislarining fikricha, 2004 yilga kelib jahon tovar aylanmasining 30%i turli maxsus iqtisodiy hududlarda ro'y berdi. Xalqaro korporatsiyalar o'z faoliyatlari uchun imtiyozli sharoitlarni qidirib, maxsus iqtisodiy hududlarni ko'p foyda olish mumkin bo'lgan joy sifatida ko'rishadi.

Maxsus iqtisodiy zonalarni (MIZ) tashkil etish orqali hudud rivoji uchun muhim bo'lgan ichki va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, ishlab chiqarishga zamonaviy ilg'or texnologiyalar va puxta o'ylangan menejment tizimi qo'llanilishini yo'lga qo'yish, hududlarda yangi ish o'rinlarini yaratish, mamlakat eksport salohiyatini oshirish, maxsus iqtisodiy zonalarda faoliyati samaradorligini baholash uslubiyotini

takomillashtirish, mazkur sohagata'siretuvchi omillarni aniqlash hamda isiqbol ko'rsatkichlarini baholash kabi masalalar bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi [1].

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning hozirgi bosqichida iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etish va rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda. Agar mamlakatda 2008-yilda dastlabki Navoiy erkin iqtisodiy zonasi tashkil etilgan bo'lsa, bugungi kunga kelib 24 ta erkin iqtisodiy zona o'z faoliyatini olib bormoqda. Tashkil etilgan MIZlarning faoliyat samaradorligini oshirish, erkin iqtisodiy zonalarda hududlarida loyihalarni joylashtirish uchun loyihalarni tanlashning aniq mezonlarini ishlab chiqish, investitsiya loyihalarini ko'rib chiqishda tashkil etiladigan ish o'rinlari soni, salohiyatli xorijiy sherikning aniqligini ta'minlash, mahsulotga bo'lgan ichki va

tashqi talab, eksport hajmi kabi omillarni tadqiq etish, investitsiya loyihalarini ma'qullash mexanizmidagi byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, erkin iqtisodiy zonalar faoliyati uchun zarur muhandislik-kommunikatsiya infratuzlimasini o'z vaqtida barpo etish, taklif etilyotgan investitsiya loyihalarining mahalliy va xorijiy kredit resurslari bilan ta'minlash, ularga birlashtirilgan tijorat banklarining faoliyatini jonlantirish, erkin iqtisodiy zonalarida faoliyat olib borayotgan korxonalarining ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish va eksport hajmi, yaratilgan ish joylari sonining tasdiqlangan biznes-reja parametrlariga to'g'ri kelishini ta'minlash vazifalari belgilab berilgan. Ushbu vazifalarning samarali amalga oshirilishi maxsus iqtisodiy zonalarining joriy holatini tahlil etish, istiqboldagi mumkin bo'lgan holatlarini prognoz qilish va baholash orqali samaradorlik darajasini oshirish yo'llarini ishlab chiqishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqot ishlarining dolzarbligini namoyon etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Maxsus iqtisodiy zonalar bo'yicha olimlarning izlanishlari natijasiga ko'ra, muvaffaqiyatli maxsus iqtisodiy zonalarining daromadi mamlakat YAIMda 5-o'ringa, shuningdek, mamlakat yalpi eksport hajmining qariyb 40-60% qismi, barcha xorijiy investitsiyalarning 30% dan 80% gacha qismi aynan maxsus iqtisodiy zonalar orqali kirib keladi. Maxsus iqtisodiy zonalarining rivojlanishini tadqiq etish, samaradorligini baholash masalalari, MIZlarni tashkil etilishida o'rganilib chiqilishi lozim bo'lgan jihatlar P.Radoslav [2], S.Ven [3], U.S.Tiefenbrun [4] ilmiy izlanishlarida erkin iqtisodiy zonalarining o'zaro bir-biridan farqlanishi tomonidan ilmiy tadqiq etilgan.

Shuningdek, MDH davlatlari olimlari taqdiqotlarida jumladan, E.S.Kapustina [5], Kabanova YE.YE.[6], Ignatov V.G., Butov V.I. [7], Aleksandrova YE. [8], Byurgo J. [9], Afonin A.R. [10], R.I.Zimenkov [11] ilmiy izlanishlarida samarali va samarasiz faoliyat yuritayotgan MIZlarni aniqlash masalalari ko'rsatib o'tilgan.

MIZlarning samarali faoliyat yuritishi, ularning faoliyati tahlili, ishlab chiqarish hajmining prognoz darajalari,

erkin iqtisodiy zonalar yaratilish maqsadlari, turlari, huquqiy asoslari o'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.V.Vaxabov [12], Hamdamov M., Xudoynazarov N.[13], Xo'jayev B.A.[14] kabi iqtisodchi olimlar erkin iqtisodiy zonalar samaradorligini mutlaq va nisbiy miqdor ko'rsatkichlar bo'yicha baholash tizimi tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Mintaqada maxsus iqtisodiy zonani tashkil etish maqsadlari va asosiy xususiyatlarini asoslab berishda va amaliyotga qo'llashning uslubiy ta'minotini yaxshilashga qaratilgan masalalar, mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil, so'rovnomalar va iqtisodiy tahlillash va tizimli tahlil bilan izohlanadi.

ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR

"Maxsus iqtisodiy zona" atamasining qo'llanilishi albatta, ma'no jihatidan "Erkin iqtisodiy zona"dan kengroq hisoblanib, o'z ichiga nafaqat bizga ma'lum bo'lgan "zona"ni balki, yuqori texnologik zonalar, ilmiy zonalar, turistik-rekreatsion zonalar, yashil zona va xavfsiz zonalarini o'z ichiga oladi.

Bizning fikrimizcha, maxsus iqtisodiy zonalar davlatning iqtisodiy barqarorligi, ijtimoiy farovonligini ta'minlash doirasida: iqtisodiy, innovatsion, resurs, tashkiliy va ijtimoiy funksiyalarni amalga oshiradi. Maxsus iqtisodiy zona funksiyalari doimiylik tavsifiga ega bo'lgan holda, iste'molchilar uchun tovar va xizmatlar ishlab chiqarish, yangi g'oya, yangi vosita, omil va texnologiyalarni shakllantirish, resurs va ishlab chiqarish omillaridan oqilona va samarali birlashtirish, taktik va strategik maqsadlarni amalga oshiradi. Maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish esa jamiyatda tadbirkorlarni ko'payishi, ish joylarni tashkil etilishi, ishchilar turmush darajasi va ijtimoiy holatini yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish, mamlakatda amal qilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy tizim ostida bo'ladi. Biz shuni aytishimiz mumkinki, maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish – tadbirkorlikka layoqatli insonlarni qo'llab-quvvatlash, yangi ish joylarini tashkil etish, ishchilar daromadlarini ko'paytirish, malakasini oshirish, madaniy hordiq olishi va sog'liklarini

yaxshilashi hamda oilaviy turmush farovonligini ta'minlashga amaliy yordam ko'rsatish, shuningdek, hududiy ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishni ifodalaydi.

Maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etish:

- tadbirkorlikka bo'lgan ishtiyoqni shakllantirish va tadbirkorlikni ko'paytirish;
- yangi ish joylarini tashkil etish;
- maqbul daromadlarni shakllantirish;
- qulay mehnat sharoitlarini tashkil qilish;
- aholi uchun ijtimoiy infratuzilmani yaratish.

Davlatlarda amal qilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy modellar asosida maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etish shakllanadi.

"Maxsus iqtisodiy zonalar – cheklangan hududlar, shaharlar, dengiz va aviasion portlar bo'lib, ularda tashqi savdo, umumiqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnik va ilmiy-texnologik masalalari yechimiga ko'maklashadigan, milliy va xorijiy tadbirkorlar uchun maxsus imtiyozli iqtisodiy sharoitlar amal qiladi.

Biz yuqorida maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etishning xususiyatlari va turli ijtimoiy modellar sharoitida ularni amal qilishlari xususidagi fikr-mulohazalar asosida, maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etish quyidagi tamoyillarga asoslangan holda amal qilishlari maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- inson yoshi mehnatining unumdorligidan qat'iy nazar bir xilda qadrlanishi kerak, ya'ni ijtimoiy yordam barchaga tamoyili;
- ijtimoiy yordam doimiylik tamoyiliga ega bo'lishi;
- ijtimoiy yordam barcha sharoitlarga moslashuvchan bo'lishi, ishchilar ijtimoiy sharoitlarini tenglashtirishga yo'naltirilishi.

Biz o'ylaymizki, maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etish bugungi kunning hayotiy g'oyasiga aylanishi kerak. Chunki maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etish o'zbek tadbirkori tomonidan o'zini anglash, imidjni shakllantirish, innovasiya va maqsad sari intilishni ifodalaydi. Huddi shu yo'nalishdagi tadbirkorlar "Yangi O'zbekiston"da rivojlanishning yangicha modellarini ilgari sura oladilar.

Jahon amaliyotida maxsus iqtisodiy zonalarni tashkil etishning ikkita yo'li mavjud:

birinchisi – "hududiy yondashuv", ya'ni maxsus iqtisodiy zonalar muayyan imtiyozli tartib joriy qilingan

aniq hudud sifatida qaraladi;

ikkinchi yondashuv – "tizimli": maxsus iqtisodiy zonalar muayyan shartlarga amal qilgan holda muayyan imtiyozlar taqdim etilgan aniq majmuaviy korxonalar sifatida qaraladi.

Maxsus iqtisodiy hududlar faoliyatini jahon fanida chuqur va har tomonlama o'rganish XX asrning 70 yillarida boshlandi. Hozirgi zamon ilmiy adabiyotida, mamuriy hujjatlarda, amaliyotda, maxsus iqtisodiy hududlarni bildiruvchi xilma-xil atamalar qo'llashadi: "maxsus iqtisodiy hudud", "texnologik hudud", "maxsus bojxona hududi", "maxsus iqtisodiy hudud", "maxsus tadbirkorlik hududi", "maxsus eksport hududi", "maxsus savdo hududi", "bojsiz hudud", "qo'shma tadbirkorlik hududi" kabilar.

Xalqaro tashkilotlar hisobotlarida va ilmiy nashriyotlarda turli xildagi hududlarning mohiyatini yoritishda "Maxsus iqtisodiy hudud" terminidan foydalanadilar. Biroq, bu termin uning mohiyatini to'liq ifoda eta olmaydi. U yerda qo'llaniladigan iqtisodiy qoidalar, maxsus ma'muriy qonunlar, shu hududda faoliyat yuritadigan tadbirkorlarni aniq belgilangan huquqiy va xo'jalik rejimlaridan butunlay ozod qilmaydi, balki ularni yengillashtiradi, ma'lum imtiyozlar beradi. Shuning uchun ham EIHNi "Maxsus" emas, maxsus iqtisodiy hudud deb atash o'rinli.

MIZ O'zbekiston iqtisodiyoti uchun yangi hodisa bo'lganligi sababli, iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishning ushbu istiqbolli yo'nalishi bo'yicha jahon tajribasidan keng foydalangan holda ularni tezkor ravishda shakllantirish, MIZ faoliyati uchun zarur meyoriy-huquqiy bazani yaratish hamda tegishli mutaxassislarni tayyorlashni tashkil etish zarur [5].

MIHlar nafaqat gorizontol (ya'ni hududiy), balki vertikal (ya'ni tarmoqli) faoliyat ko'rsatadi. Birinchi holda MIH cheklangan maydonga ega bo'ladi, ammo shuni ham qayd etish lozimki, ba'zan butun mamlakat MIHga aylanishi mumkin. Shunday, xorijiy investorlar, qo'shma korxonalar, o'rta va kichik biznes uchun imtiyozlar yaratayotganda, hukumat ba'zan mamlakatda "mikroMIHlar" tashkil qilayotganini anglamaydi. Bu MIHlar tor ixtisoslikdagi masalalarni hal etadilar, biroq makroiqtisodiy vaziyatga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydilar [7]. Ikkinchi holda, muayyan tarmoqning ba'zi korxonalari hamda shu tarmoqning o'zi (masalan, qishloq xo'jaligi, oltin qazib olish, mashinasozlik)

1-Jadval

Maxsus iqtisodiy zonalar va erkin zonalarning turlari¹

Maxsus iqtisodiy zonalar	Erkin zonalar
Yuqori texnologik parklar	Eksportga yo'naltirilgan zonalar
Ilmiy parklar	Maxsus savdo zonalari
Ilmiy-texnologik zonalar	Yagona korxonaga joylashgan Maxsus zona
Maxsus iqtisodiy zonalar	"Eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish Savdo bilan aloqador Tashqi Maxsus tadbirkorlik hududlari"
Xizmatlar parki	Tashish va qo'p maqsadli ichki, tashqi, eksport zonalar
Yashil zonalar	"Kichik shaharlarni rivojlantirish Ko'p maqsadli ichki qo'llab-quvvatlash hududi"
Xavfsiz zonalar	Maxsus savdo tashqi, ichki, reeksportga ko'maklashish hududlari
Turizmni rivojlantirish zonalari va h.k.	Maxsus portlar Kompleks rivojlanish zonalari

ham faqatgina ularning faoliyatiga tegishli bo'ladigan imtiyozlarga ega bo'ladi. O'zbekiston uchun deylik, bu turizm bo'lishi mumkin (1-jadval).

1-jadval ma'lumotlariga muvofiq, Maxsus savdo hududlari ham, Maxsus eksport hududlari va Maxsus portlar ham asosan rivojlangan mamlakatlar tajribasiga xos bo'lib, eksport, reeksport va importning rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Maxsus hududlari esa AQSH va Buyuk Britaniya tajribasiga xos bo'lib, aholining yashash darajasi va sifati mamlakatning boshqa hududlariga nisbatan past bo'lgan hududlarda qo'llanilib, turli imtiyoz va preferensiyalar orqali hududda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga va bu orqali aholining yashash darajasini oshirishga, kichik shaharlarda ham aholining yashash qolishiga imkoniyat yaratadi. O'zbekiston Respublikasining "Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq^[1], maxsus iqtisodiy zonalar Maxsus iqtisodiy zonalar,

maxsus ilmiy-texnologik zonalar, turistik-rekreasion zonalar, Maxsus savdo zonalari, maxsus sanoat zonalari kabi turlarga ajratiladi.

Maxsus iqtisodiy zona – yangi ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etish, yuqori texnologik ishlab chiqarishni rivojlantirish, zamonaviy raqobatbardosh, import o'rnini bosuvchi, eksportga yo'naltirilgan tayyor sanoat mahsulotini ishlab chiqarishni o'zlashtirishga faol jalb etish, shuningdek ishlab chiqarish, muhandislikkommunikasiya, yo'l-transport, ijtimoiy infratuzilmani va logistika xizmatlarini rivojlantirishni ta'minlash maqsadlarida tashkil etiladigan hudud. Maxsus ilmiy-texnologik zona — innovasiya infratuzilmasini rivojlantirish maqsadlarida ilmiy tashkilotlar va ilmiy faoliyat sohasidagi boshqa tashkilotlar (texnologik parklar, texnologiyalarni tarqatish (texnologiyalar transferi) markazlari, innovasion klasterlar, venchur fondlari,

¹ Muallif ishlanmasi

biznes-inkubatorlar va boshqalar) to'plangan hudud. Turistik-rekreasion zona – unda zamonaviy turistik infratuzilma obyektlarini (mehmonxona komplekslari, madaniy-sog'lomlashtirish, savdo-ko'ngilochar va boshqa turistik ahamiyatdagi obyektlarni), maxsus faoliyat ko'rsatuvchi va mavsumiy rekreasion dam olish zonalarni turistlarga xizmat ko'rsatish maqsadida zarur shartsharoitlarni ta'minlagan holda barpo etishga doir investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun tashkil etiladigan hudud. Maxsus savdo zonalari konsignasiya omborlarini, maxsus bojxona va soliq rejimlari bo'lgan hududlarni, shuningdek tovarlarga ishlov berish, ularni o'rabjoylash, saralash, saqlash uchun maydonchalarni o'z ichiga oladi.

Maxsus iqtisodiy zonalarning texnik-iqtisodiy asoslari tashkil etishda quyidagi 8 ta bo'limlarni o'z ichiga olishi lozim:

- MIZni tashkil etish maqsadlari;
- MIZni tashkil etish shartlari;
- MIZ uchun yer ajratish asoslari va ajratilgan

hududning xususiyatlari;

- MIZni rivojlantirish istiqbollari va dasturlari;
- MIZni yaratish uchun zarur bo'lgan resurslar;
- MIZ ishlash mexanizmi;
- MIZni tashkil etish va faoliyati bo' yicha

tashkiliy tadbirlar;

- MIZni tashkil etish samaradorligini baholash

[11].

Birinchi bo'lim quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak: ma'lum bir MIZni tashkil etish zaruriyatining asosi; rivojlanishining asosiy yo'nalishlari; MIZni tashkil etishning asosiy maqsadidan kelib chiqib, aniq chora-tadbirlarni belgilab olish (iqtisodiy salohiyatni oshirish, tajriba oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish, mahalliy kadrlar malakasini oshirish va boshqa masalalar bilan bog'liq vazifalar) [8].

Ikkinchi bo'lim yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish uchun MIZ tashkil etilishi ko'zda tutilgan hududdagi zarur shart-sharoitlar mavjudligi to'g'risidagi batafsil ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Shundan kelib chiqib, ikkinchi bo' limda mintaqaning nafaqat iqtisodiy ahvoli, balki yaqin kelajakda uning o' zgarish tendensiyalarini aks ettiruvchi iqtisodiy xususiyatlari bo' lishi kerak. Mintaqada maxsus iqtisodiy zonani yaratish uchun ijobiy shartlar sifatida qaralishi mumkin bo' lgan iqtisodiy xususiyatlarga eng

katta e'tibor berilishi kerak. Ushbu xususiyatlarga quyidagilar kiradi: hududning yetarlicha eksport salohiyati mavjudligi; tabiiy resurslarning mavjudligi va rivojlanish darajasi; tashqi iqtisodiy faoliyat uchun qulay geografik joylashuv; transport tarmog' ining rivojlanish darajasi; xalqaro darajadagi ish tajribasi; malakali kadrlar bilan ta'minlanganligi [9].

Ro'yxatda keltirilgan xususiyatlardan tashqari, ushbu bo' limda maxsus iqtisodiy (yoki bojxona) rejimni joriy qilish orqali bartaraf etish mumkin bo'lgan hudud iqtisodiyoti rivojlanishidagi salbiy tendensiyalar ham aks ettirilishi kerak.

Uchinchi bo'limda quyidagilar bo'lishi kerak: MIZ uchun ajratilgan hudud hajmi va chegaralari to'g'risida ma'lumot (hudud rejasini ilova qilgan holda) hamda ushbu hududni tanlashga bo'lgan asos va xususiyatlar [12].

To'rtinchi bo'lim iqtisodiy hududda faoliyat yuritadigan korxonalar va ularning rivojlanish istiqbollari, shuningdek umumiy MIZ rivojlanishi istiqbollari to' g' risidagi ma'lumotlarni qamrab olishi kerak. Bunda MIZ faoliyatiga maxsus iqtisodiy sharoitlarni joriy qilish orqali (masalan imtiyozli bojxona va soliq rejimlari, soliq va boshqa turdagi kredit imtiyozlarini taqdim etish orqali) korxonalar faoliyatida yuzaga keladigan ijtimoiy-iqtisodiy afzalliklardan kelib chiqib, ushbu istiqbollar baholanishi va prognozlashtirilishi kerak [13].

Beshinchi bo'limda MIZ rivojlanish dasturini ishlab chiqish jarayonida aniqlangan moliyaviy resurslar bilan ta'minlash imkoniyatlari ko'rsatilishi kerak. Bunda moliyaviy mablag' larga bo'lgan ehtiyojni qondirishi mumkin bo'lgan barcha potensial manbalar hisobga olinishi kerak. Jumladan: soliq krediti mablag'lari, xorijiy investitsiyalar, mahalliy yuridik shaxslarning investitsiya mablag'lari, davlat tomonidan ajratilgan mablag'lar, hududga yangi korxonalarni jalb qilish orqali kelib tushgan mablag'lar, maxsus bojxona va boshqa turdagi subzonalarni tashkil qilish natijasida olinadigan mablag'lar, qimmatli qog'ozlar chiqarilishi hisobiga aholidan jalb qilingan mablag'lar va boshqa turdagi resurslar bunga misol bo'lishi mumkin [13].

Oltinchi bo'limda investorlar uchun jozibadorlik kasb etadigan MIZ faoliyatining iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqa shart-sharoitlari aniqlanishi hamda yoritilishi kerak. Bu jarayonda, eng muhimi imtiyozli

solih va bojxona rejimlari joriy etilishi inobatga olinishi kerak.

Yettinchi bo'limda MIZ tashkil etish va faoliyatini yo'lga qo'yish uchun zarur bo'lgan tadbirlar majmuini aniqlab, ko'rsatib o'tish kerak.

Sakkizinchi bo'limda MIZni tashkil etish va rivojlantirishga ajratilgan xarajatlar (resurslar) hamda uning faoliyati natijalari o'rtasidagi nisbat asosida aniqlanadigan MIZni tashkil etish samaradorligining umumiy bahosi belgilanishi, ko'rsatilishi kerak. Mamlakatlar MIZni tashkil qilishda o'z oldiga qo'ygan maqsadlari ham turlicha. Ba'zi mamlakatlar hududlari orqali muayyan mintaqalaridagi ishsizlik past darajadagi iqtisodiy – ijtimoiy rivojlanish, ishlab chiqarish va iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga urinishadi. Boshqalarida integrativ iqtisodiy mexanizm, samarali jamg'arish, xo'jalik yuritish va boshqarishning ilg'or xorijiy tajribalarini tarqatish, mahalliy ishlab chiqarish raqobatbardoshligini oshirish vositasi sifatida jamiyat manfaatlarini uchun MIZlardan foydalaniladi.

Iqtisodiy maqsadlar:

- maxsus imtiyozli iqtisodiy mexanizmlar, barqaror qonunchilik asoslari va turli tashkiliy jarayonlarni soddalashtirish orqali xorijiy va milliy kapitalni jalb qilish;
- tayyor mahsulotlar eksportini kengaytirish, oqilona import va import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarish mexanizmini tashkil qilish uchun xalqaro geografik mehnat taqsimoti va xalqaro kapital aylanishi afzalliklaridan foydalanish;
- mamlakat va mintaqa byudjetiga kelib tushadigan valyuta tushumlarining o'sishi;
- turli TIF shakllari; barcha tashkilotlar va MIZlar korxonalariga yo'l ochish orqali tashqi savdo monopoliyalarini yo'q qilish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Birinchiidan, mamlakatda MIZni tashkil etishning asosiy maqsadi, mamlakatni xalqaro mehnat taqsimoti rivojlanish jarayoniga chuqurroq jalb qilish. Ikkinchiidan, MIZni tashkil qilishning yana bir maqsadi, mamlakat ichki bozorini import tovar o'rnini bosa oluvchi sifatli mahsulot bilan to'yintirish. Uchinchiidan, maxsus iqtisodiy hudud tashkilotchilari xalqaro savdo

bozorida faqatgina ishlab chiqarish liniyasi bo'yicha ishtirok etishga e'tibor beribgina qolmaydi, undan tashqari, turizm sohasiga, madaniyat sohasiga, sanatoriya-kurort sohasiga ham e'tibor qaratadi. To'rtinchidan, MIZning maqsadi mamlakatda mahalliy hamda chet el ilmiy texnikasining ishlab chiqarishda tezroq va keng ko'lamda qo'llanishini ta'minlash, kelajakda ulardan samarali foydalanish va ularning natijalarini mamlakat milliy iqtisodiyoti rivojida aks ettirish. Beshinchidan, rivojlanayotgan mamlakatlarda tashkil qilinadigan MIZning maqsadi mamlakatdagi ishchi kuchini, muhandislarni, xo'jalik ishdagilarni va boshqaruv faoliyatini olib boruvchi kadrlar tayyorgarliklarini va malakasini oshirish. Oltinchidan, MIZning muhim maqsadlaridan biri – bu ma'lum bir hududdagi iqtisodiyotning rivojlanishiga yoki aniq bir tarmoqning rivojlanishiga turtki bo'lish. Yettinchidan, ba'zi-bir mamlakatlarda EIZga ma'lum bir mintaqani zamonaviylashtirish, rivojlantirish usuli kabi qaraladi. EIZ mamlakatda hukm surayotgan iqtisodiyotning qaysidir turidan zamonaviy bozor iqtisodiyotiga o'tishga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qiladigan bo'lsak, maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish maqsad va vazifalari avvalo belgilash hududlarni jadal rivojlantirish hamda iqtisodiy-ijtimoiy muammolarni hal etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. **Turayev, Sarvar** – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti mustaqil izlanuvchisi / **Тураев, Сарвар** - соискатель Каршинского инженерно-экономического института / **Turaev, Sarvar** - Independent Researcher of Karshi Engineering and Economic Institute
<https://orcid.org/0009-0002-4387-3269>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1] O'zbekiston Respublikasining "Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuni.O'RQ-604-son 17.02.2020. <https://lex.uz/docs/4737511>
- [2] Radoslaw P "Special Economic Zones effectiveness assessment based on the adjusted enclave model. The Case of Poland", Dissertatsiya, 2016.
- [3] S.Ven "Special Economic Zones as a Tool for Accelerating Economic Growth". Dissertatsiya. Kombodja Taraqqiyot Instituti, PhD, 2018.
- [4] U.S. Tiefenbrun "Foreign Trade Zones of the United States,

- FreeTrade Zones of the World, and their Impact on the Economy”, Dissertatsiya, 2016
- [5] Э.С.Капустина “Оценка эффективности функционирования особых экономических зон в России”, 2012.
- [6] Кабанова Е.Е. Проблемы развития социальной инфраструктуры средних городов в современной России (на примере города Гус - Хрустальный). Материалы Ивановских чтений. 2015. № 5. С. 29-34.
- [7] Игнатов В. Г., Бутов В.И. – “Свободные экономические зоны” – Москва, 1997 г. с.22-30;
- [8] Александрова Е. «Специальные экономические зоны в мировом хозяйстве / Внешнеэкономическая деятельность» №10, 1997 г.
- [9] Бюрго Ж. “Свободные зоны как средство экономического развития”, Регион: экономика и социология. 1995. - № 1.
- [10] Афонин А.Р. Особенности и перспективы индивидуального предпринимательства в сфере создания центров образовательных услуг. Санкт-Петербургский имени В.Б.Бобкова филиал Российской таможенной академии, 2018. – 160 с. : ил. – Библиогр.: с. 149-159 (101 назв.)
- [11] Зименков Р.И. Свободные экономические зоны. Ўқув қўлланма.- М.: Юнити, 2005. – 7-бет
- [12] Vaxabov A.V., Xajibakiev SH.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar.O’quv qo’llanma. – T.: Moliya, 2010.
- [13] Hamdamov M., Xudoynazarova N. “Xitoy Xalq Respublikasida maxsus iqtisodiy zonalarni rivojlantirishning o’ziga xos xususiyatlari”. Maqola. – “ Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali , №4, 2015
- [14] Xo’jayev B.A. Mamlakat raqobatbardoshligini baholashning metodik usullari, “Xalqaro munosabatlar” jurnali N-3, JIDU 2005, 37-bet